

บทที่ 5

ความสัมพันธ์: ผลลัพธ์ที่ได้จากการประกอบสร้างความหมายให้แก่บุคคลและกลุ่มคนที่ชัดเจนอำนาจของสังคมผ่านระบบสัญญาณของการเล่าเรื่องในภาพยนตร์

ในบทความความสัมพันธ์ ผลลัพธ์ที่ได้จากการประกอบสร้างความหมายให้แก่บุคคลและกลุ่มคนที่ชัดเจนอำนาจของสังคม ผู้วิจัยตอบโจทย์การวิจัยในประเด็น ความสัมพันธ์ ผลลัพธ์ที่ได้จากการประกอบสร้างความหมายให้แก่บุคคลและกลุ่มคนที่ชัดเจนอำนาจของสังคม ผ่านระบบสัญญาณของการเล่าเรื่องในภาพยนตร์ โดยพิจารณาความสัมพันธ์ใน 2 ระดับ ระดับแรกเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชัดเจนกับสังคม และระดับที่สองเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชัดเจนกับตัวละครอื่นๆ ว่า ใครคือมิตร และใครคือศัตรูของผู้ชัดเจน คำถามเหล่านี้ ได้แก่

1. ผู้ชัดเจนอำนาจของสังคมถูกประกอบสร้างจากภาพยนตร์ให้มีความสัมพันธ์อย่างไรกับสังคม
2. ผู้ชัดเจนอำนาจของสังคมถูกประกอบสร้างจากภาพยนตร์ให้มีความสัมพันธ์กับคนอื่นๆ อย่างไร
 - 2.1 ใครคือมิตรของผู้ชัดเจน
 - 2.2 ใครคือศัตรูของผู้ชัดเจน

1. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชัดเจนกับสังคม

การจะตอบคำถามในข้อนี้ ผู้วิจัยใช้กรอบในการวิเคราะห์ว่าการประกอบสร้างความหมายในภาพยนตร์นั้นได้สร้างจุดยืนของผู้ชัดเจนให้เป็นบุคคลที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมที่สามารถนำมาผนวกรวม (include) ไว้ในสังคมได้ หรือเป็นบุคคลที่เป็นอันตรายต่อสังคม ที่ต้องจำแนกแยกแยะออกไป (exclude) จากสังคม

ในที่นี้ผู้วิจัยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชัดเจนกับสังคมจากการทำหน้าที่ของผู้ชัดเจนต่อครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยระดับเล็ก และการทำหน้าที่ของผู้ชัดเจนต่อสังคมซึ่งเป็นหน่วยระดับใหญ่

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1.1 หน้าที่ต่อครอบครัว หรือการประพิตตนต่อครอบครัว ซึ่งอาจเป็น พ่อ แม่ สามีภรรยา หรือลูก ว่า ได้ดูแลสมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างดี คำจุนทางด้านทรัพยากรต่างๆ ให้ความรัก ความอบอุ่น หรือ เป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม

1.2 หน้าที่ต่อสังคม พิจารณาจากลักษณะงาน อาชีพ และคุณลักษณะส่วนบุคคล ว่ามีลักษณะที่ฝ่าฝืนจารีตกฎหมายของสังคม คุณสมบัติเข้าข่ายการเพิ่มผลผลิตให้แก่สังคม และมีลักษณะที่เอื้อเพื่อมีน้ำใจต่อสมาชิกคนอื่นๆ ของสังคมหรือไม่ หรือเป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม

สามารถสรุปเกณฑ์ที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชัดเจนกับสังคม ได้ดังนี้

ตารางที่ 5-1 : เกณฑ์ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชัดเจนกับสังคม

	คุณลักษณะทางบวกที่ถูกประกอบ สร้างว่าสามารถนำผนวกรวม (include) ไว้ในสังคม	คุณสมบัติทางลบที่ถูกประกอบ สร้างว่าควรถูกจำแนกแยกแยะ ออกไป (exclude)
การทำหน้าที่ ระดับ ครอบครัว	การประพิตตนต่อครอบครัว ซึ่งอาจ เป็น พ่อ แม่ สามีภรรยา หรือลูก ว่า ได้ ดูแลสมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างดี คำจุนทางด้านทรัพยากรต่างๆ ให้ ความรัก ความอบอุ่น	การประพิตตนไม่ดีต่อครอบครัว ซึ่ง อาจเป็น พ่อ แม่ สามีภรรยา หรือลูก แสดงออกโดยการทุบตี คำทอ ทำร้าย ปล่อยทิ้งไว้ ไม่ให้ความรัก ความ อบอุ่น
การทำหน้าที่ ระดับสังคม	(1) การประกอบอาชีพสุจริต/ไม่ผิด กฎหมาย จารีตของสังคม	(1)การประกอบอาชีพทุจริต/ผิด กฎหมาย จารีตของสังคม
	(2) คุณสมบัติทางด้านการเพิ่มผลผลิต ให้กับสังคม ได้แก่ (2.1) มีความมุ่งมั่นในวิชาชีพ (2.2) มีความขยัน	(2) คุณสมบัติทางด้านลบต่อการเพิ่ม ผลผลิตให้กับสังคม ได้แก่ (2.1) ความขี้เกียจ (2.2) ความโลภ (ต่อทรัพยากรผู้อื่น)

ตารางที่ 5-1 (ต่อ): เกณฑ์ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ขัดแย้งกับสังคม

	คุณลักษณะทางบวกที่ถูกประกอบ สร้างว่าสามารถนำผนวกรวม (include) ไว้ในสังคม	คุณสมบัติทางลบที่ถูกประกอบ สร้างว่าควรถูกจำแนกแยกแยะ ออกไป (exclude)
	(3) ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ต่อ สมาชิกคนอื่นๆ ของสังคม ได้แก่ (3.1) การปฏิบัติดีต่อคนที่อ่อนแอกว่า เช่น ให้ความช่วยเหลือ (3.2) ความมีน้ำใจ	(3) ลักษณะอันเป็นโทษต่อส่วนรวม (3.1) การปฏิบัติไม่ดีต่อคนที่อ่อนแอ เช่น รังแก ด่าทอ ทุบตี กว่า (3.2) การมีพฤติกรรมทางเพศแบบ ต้องห้าม (Taboo) (3.3) การมีลักษณะอาชญากรและ การทำผิดกฎหมาย เช่น ปล้น ฆ่า ข่มขืน ฯลฯ

จากเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัย ได้นำมาใช้ในการวิเคราะห์ภาพยนตร์ทั้ง 57 เรื่อง โดยพบผลการศึกษา ดังนี้

1.1 ภาพรวมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ขัดแย้ง กับสังคม จำแนกตามมุมมอง
และประเด็นในการต่อสู้

จากเกณฑ์ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ขัดแย้งกับสังคมข้างต้น ผู้วิจัย นำมาวางทาบกับภาพยนตร์ที่ได้จัดกลุ่มไว้ตามตัวแปรมุมมอง ได้แก่ มุมมองอุดมการณ์หลัก, มุมมองอุดมการณ์ขัดแย้ง และตัวแปรประเด็นในการต่อสู้ ได้แก่ ประเด็นการต่อสู้เชิงการเมือง เศรษฐกิจและประเด็นเชิงอัตลักษณ์ พบผลการศึกษา ดังนี้

ตารางที่ 5-2 : คุณลักษณะของผู้ชัดเจนในด้านความสัมพันธ์ต่อสังคม

ตัวแปร		ครอบครัว		สังคม	
		ผนวกรวม (include)	จำแนก แยกแยะ (exclude)	ผนวกรวม (include)	จำแนก แยกแยะ (exclude)
มุมมอง	มุมมอง อุดมการณ์ หลัก	18	4	26	12
	มุมมอง อุดมการณ์ ชัดเจน	17	1	24	4
	รวม	35	5	50	16
ประเด็น ในการ ต่อสู้	ประเด็นเชิง การเมือง เศรษฐกิจ	15	0	19	1
	ประเด็นเชิง อัตลักษณ์	20	5	31	15
	รวม	35	5	50	16

ในภาพรวมผู้ชัดเจนฯ ส่วนใหญ่มีคุณลักษณะในด้านความสัมพันธ์ต่อครอบครัวในลักษณะที่สามารถนำมาผนวกรวมเข้ากับสังคมได้ กล่าวคือมีการปฏิบัติที่ดีในฐานะสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัว และเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของผู้ชัดเจนต่อสังคมแล้วพบว่าผู้ชัดเจนส่วนใหญ่มีคุณสมบัติในลักษณะที่สามารถนำมาผนวกรวมเข้ากับสังคมได้ กล่าวคือ ประกอบอาชีพสุจริต มีความมุ่งมั่นในวิชาชีพ ขยัน มีน้ำใจ และมีลักษณะการปฏิบัติต่อคนอ่อนแอเป็นอย่างดี

เมื่อพิจารณาจำแนกตามมุมมองอุดมการณ์หลัก และมุมมองอุดมการณ์ชัดเจนพบว่าตัวละครส่วนใหญ่ของทั้ง 2 มุมมองมีคุณสมบัติอันสามารถผนวกรวมกับสังคมได้เป็นอย่างดีทั้งในระดับครอบครัว และระดับสังคม

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในแง่ของการประกอบสร้างบุคลิกตัวละครนั้น ตัวละครผู้ชัดเจนฯ ไม่ได้ถูกประกอบสร้างให้เป็น “ตัวร้าย” แต่อย่างใด เพราะยังมีคุณสมบัติในทางบวก จึงน่าจะเป็นตัวเอก และเมื่อมองในแง่ของอำนาจของสังคมที่เข้าไปจัดการต่อผู้ชัดเจน

อำนาจของสังคมผ่านการประกอบสร้างเรื่องเล่าในภาพยนตร์แล้ว ผู้ขัดขืนอำนาจของสังคมมิใช่บุคคลที่ถูกจำแนกแยกแยะ (exclude) ออกไปอย่างสิ้นเชิง แต่ตัวละครขัดขืนฯ กลับถูกประกอบสร้างให้ด้านหนึ่งมีคุณลักษณะที่ต้องถูกจำแนกแยกแยะออกไป (exclude) และด้านหนึ่งมีคุณสมบัติที่สามารถนำมาผนวกรวม (include) เข้ากับสังคม และวิธีการที่อำนาจของสังคมเข้าไปจัดการกับตัวละครขัดขืนเหล่านี้ ผ่านตอนจบ ก็คือการจำแนกแยกแยะคุณสมบัติที่ไม่ต้องการนี้ออกไปเสีย แล้วนำตัวละครผู้ขัดขืนกลับมารวมอยู่ในสังคมใหม่ ผ่านตอนจบแบบ “กลับใจ”

ประเด็นที่น่าสนใจคือคุณลักษณะที่ควรจำแนกแยกแยะออกไปทั้งในระดับครอบครัวและระดับสังคมนั้น มักจะปรากฏในภาพยนตร์มุมมองอุดมการณ์หลัก มากกว่ามุมมองอุดมการณ์ ขัดขืน และปรากฏในภาพยนตร์ที่ถูกจัดอยู่ในประเด็นเชิงอัตลักษณ์มากกว่าประเด็นเชิงเศรษฐกิจ

การที่พบคุณลักษณะที่ควรจำแนกแยกแยะออกไปทั้งในระดับครอบครัวและระดับสังคมในมุมมองอุดมการณ์หลักมากกว่านั้นแสดงให้เห็นว่าการประกอบสร้างคุณลักษณะของตัวละครให้มีลักษณะที่ควรถูกจำแนกแยกแยะออกไปจากสังคมผ่านความประพटीในทางลบต่อสถาบันครอบครัวและสังคม นับเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ผู้สร้างจากมุมมองอุดมการณ์หลักใช้ในการจัดการกับ “ความเป็นผู้ขัดขืนอำนาจของสังคม” ก่อนที่จะนำเครื่องมือนี้ไปผนวกกับตอนจบที่เป็นการลงโทษตัวละครผู้ขัดขืนอำนาจของสังคม

ส่วนการที่ภาพยนตร์ที่ถูกจัดอยู่ในประเด็นต่อสู้เชิงอัตลักษณ์ซึ่งพบลักษณะของตัวละครที่ควรจำแนกแยกแยะออกไปทั้งในระดับครอบครัวและระดับสังคมมากกว่านั้นอาจเป็นไปได้ว่าลักษณะเนื้อเรื่องที่พุ่งความสนใจไปที่บุคลิกตัวละครนั้นเปิดโอกาสให้ผู้สร้างได้ประกอบสร้างบุคลิกของตัวละครได้อย่างเสรีว่าประเด็นเชิงการเมืองเศรษฐกิจที่ตัวละครผู้ขัดขืนฯ ซึ่งเป็นคนชั้นล่างอยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำที่เผชิญปัญหาเชิงโครงสร้าง และหากเป็นตัวละครขัดขืนที่เป็นชนชั้นกลางที่เข้าช่วยชนชั้นล่างต่อสู้นั้นก็ย่อมถูกประกอบสร้างให้บุคลิกลักษณะในทางบวกหรือคุณสมบัติที่นำมาผนวกรวมอยู่แล้ว เนื่องจากภาพยนตร์ถูกสร้างจากจุดยืนของผู้สร้างที่เป็นชนชั้นกลาง และหากมองจากแนวคิดของกรัมซีแล้ว ชนชั้นกลางกำลังทำงานผ่านสื่อภาพยนตร์เพื่อสถาปนาอำนาจของชนชั้นตนในพื้นที่ของสื่อภาพยนตร์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการต่อสู้ของชนชั้นล่างนั้นจำเป็นที่จะต้อง มีชนชั้นกลางเข้ามามีบทบาทในการร่วมต่อสู้ด้วย

1.2 คุณลักษณะความสัมพันธ์ทางบวกระหว่างผู้ขัดขึ้นฯ กับสังคม

เมื่อพิจารณาเฉพาะคุณลักษณะความสัมพันธ์ทางบวกระหว่างผู้ขัดขึ้นฯ กับสังคม หรือคุณสมบัติที่แสดงว่าสามารถนำมาผนวกรวม (include) ไว้ในสังคมได้นั้น พบผลการศึกษาดังนี้

ตารางที่ 5-3 : ลักษณะความสัมพันธ์ทางบวกระหว่างผู้ขัดขึ้นฯ กับสังคม

ตัวแปร		หน้าที่ระดับครอบครัว	หน้าที่ระดับสังคม				
		การปฏิบัติดีต่อกครอบครัว	อาชีพสุจริต ไม่ผิดจารีต	มุ่งมั่นในวิชาชีพ	ขยัน	การปฏิบัติดีต่อคนอื่นมากกว่า	มีน้ำใจ
มุมมอง	อุดมการณ์หลัก	18	23	26	23	21	27
	อุดมการณ์ขัดขึ้น	17	24	18	20	17	22
	รวม	35	47	44	43	38	49
ประเด็นในการต่อสู้	ประเด็นเชิงการเมือง เศรษฐกิจ	15	19	19	19	17	18
	ประเด็นเชิงอัตลักษณ์	20	28	25	24	21	31
	รวม	35	47	44	43	38	49

จากตารางข้างต้น ในภาพรวมพบว่าคุณสมบัติในด้านความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ขัดขึ้นกับสังคมนั้นสามารถจำแนกได้ออกเป็นคุณสมบัติกลุ่มที่พบในระดับมาก และคุณสมบัติกลุ่มที่พบในระดับปานกลาง ดังนี้

- (1) คุณสมบัติกลุ่มที่พบมาก เรียงลำดับจากมากไปน้อย ได้แก่ ความมีน้ำใจ, การประกอบอาชีพสุจริต ไม่ผิดจารีต, ความมุ่งมั่นในวิชาชีพ และความขยัน
- (2) คุณสมบัติกลุ่มที่พบปานกลาง ได้แก่ การปฏิบัติดีต่อคนอ่อนแอกว่า และการปฏิบัติดีต่อครอบครัว

เมื่อพิจารณาจำแนกตามมุมมองพบว่าคุณสมบัติทางบวกที่พบในมุมมองอุดมการณ์หลักและมุมมองอุดมการณ์ขัดขึ้นมีความแตกต่างกันตรงคุณสมบัติที่พบมากที่สุด ในภาพยนตร์ที่ถูกจัดอยู่ในมุมมองอุดมการณ์หลัก คุณสมบัติที่พบมากที่สุด คือ ความมีน้ำใจ ขณะที่ ในภาพยนตร์ที่ถูกจัดอยู่ในมุมมองอุดมการณ์ขัดขึ้น คุณสมบัติที่พบมากที่สุด เป็นคุณสมบัติเรื่องการประกอบอาชีพสุจริต ไม่ผิดจารีต

ขณะที่เมื่อพิจารณาจำแนกตามประเด็นในการต่อสู้พบว่าคุณสมบัติทางบวกที่พบในประเด็นการต่อสู้เชิงการเมือง เศรษฐกิจ ที่พบมากที่สุด มีถึง 3 คุณลักษณะ ได้แก่ การประกอบอาชีพสุจริต ไม่ผิดจารีต, ความมุ่งมั่นในวิชาชีพ และความขยัน ขณะที่ในประเด็นต่อสู้เชิงอัตลักษณ์เป็นคุณลักษณะ ด้านความมีน้ำใจ

จากข้อมูลข้างต้น แสดงให้เห็นการทำงานของอุดมการณ์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางชนชั้น (Non – class Ideology) ที่ทำงานสนับสนุนอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นโดยตรง (Class Ideology) ที่สำคัญซึ่งผู้สร้างไม่ว่าจะมาจากฝั่งมุมมองอุดมการณ์หลักและอุดมการณ์ขัดขึ้น นิยมนำมาใช้ในการประกอบคุณลักษณะให้แก่ผู้ขัดขึ้นอำนาจของสังคม 3 อุดมการณ์ ได้แก่ “อุดมการณ์เรื่องความมีน้ำใจ” รองลงมาได้แก่ “อุดมการณ์เรื่องการประกอบอาชีพอย่างสุจริต” และ “อุดมการณ์เรื่องความมุ่งมั่นในอาชีพ” ซึ่งทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ที่สำคัญในสังคมไทยที่ถูกหยิบขึ้นมาทอเป็นตาข่ายเพื่อสนับสนุนการต่อสู้ของผู้ขัดขึ้นฯ แต่การถักทอนั้นก็ขึ้นอยู่กับว่าถูกทอให้รับใช้ฝั่งไหนระหว่างอุดมการณ์หลัก เช่น เมื่อเป็นคนมีน้ำใจ กตัญญู ก็ควรกลับใจ เลิกเป็นอันธพาล / โสเภณีเสีย สังคมยังให้ออกลูก” หรือในอุดมการณ์ต่อต้านขัดขึ้น เช่น เราเพศที่สามก็เป็นคนมีน้ำใจกับคนอื่น ๆ เรามีคุณค่า ศักดิ์ศรีตัวตน ไม่ต่างไปจากคนอื่น ๆ ของสังคม

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาลงไปในรายละเอียดแล้วจะพบว่าอุดมการณ์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางชนชั้น (Non – class Ideology) ถูกนำมาใช้เพื่อสนับสนุนการทำงานของอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชนชั้น (Class Ideology) ในแต่ละกลุ่มประเภทของผู้ขัดขึ้น จะมีความเน้นย้ำต่างกันออกไป เช่น หากเป็นโสเภณี อุดมการณ์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางชนชั้นที่จะถูก

มาสนับสนุนการต่อสู้ คือ อุดมการณ์ความกตัญญู อุดมการณ์ความมีน้ำใจ แต่หากเป็นชนชั้นล่าง อุดมการณ์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางชนชั้นที่จะถูกนำมาสนับสนุนการต่อสู้ ได้แก่ อุดมการณ์ความขยัน ความมุ่งมั่นในวิชาชีพ และอุดมการณ์ในการประกอบอาชีพสุจริต

2. ความสัมพันธ์ของผู้ขัดขึ้นกับคนอื่นๆ ในสังคม

ในที่นี้จะแบ่งการนำเสนอความสัมพันธ์ของผู้ขัดขึ้นกับคนอื่นๆ ในสังคม ใน 2 ลักษณะ ได้แก่ 2.1 ความสัมพันธ์แบบมิตร และ 2.2 ความสัมพันธ์แบบศัตรู โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 มิตรที่ปรากฏในภาพยนตร์

ในการนำเสนอหัวข้อมิตรที่ปรากฏในภาพยนตร์มีหัวข้อหลักในการนำเสนอดังนี้
2.1.1) ภาพรวมของมิตรที่ปรากฏในภาพยนตร์ 2.1.2) นิยามของมิตรที่ปรากฏในภาพยนตร์
2.1.3) ลักษณะมิตรของผู้ขัดขึ้นจำแนกตามมุมมองและประเด็นในการต่อสู้

2.1.1 ภาพรวมของมิตรที่ปรากฏในภาพยนตร์

จากการวิเคราะห์ภาพยนตร์ทั้ง 57 เรื่อง ผู้วิจัย พบลักษณะของมิตรของตัวละครนำซึ่งเป็นผู้ขัดขึ้นอำนาจของสังคม จำนวน 12 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5-4 : ลักษณะมิตรที่พบในภาพยนตร์เกี่ยวกับบุคคลและกลุ่มคนที่ขัดขึ้นอำนาจของสังคม

ลักษณะมิตรที่พบ	จำนวน (เรื่อง)
1. มิตรที่ส่งเสริมการต่อสู้	49
2. มิตรที่ให้ผู้ขัดขึ้นยอมจำนนต่ออุดมการณ์หลัก	25
3. มิตรที่รอความช่วยเหลือจากผู้ขัดขึ้น	22
4. มิตรที่ช่วยเหลือแต่ไร้อุดมการณ์ต่อสู้	17
5. มิตรที่กลายมาเป็นศัตรู	13
6. มิตรที่ทอดทิ้งผู้ขัดขึ้น	11
7. มิตรผู้อุปถัมภ์	9

ตารางที่ 5-4 (ต่อ): ลักษณะมิตรที่พบในภาพยนตร์เกี่ยวกับบุคคลและกลุ่มคนที่ขัดแย้งอำนาจของสังคม

ลักษณะมิตรที่พบ	จำนวน (เรื่อง)
8. มิตรที่กตัญญู	8
9. มิตรในฝ่ายตรงข้าม	7
10. มิตรที่เป็นอุปสรรค	6
11. มิตรที่ถูกผู้ขัดแย้งทำร้าย	4
12. มิตรที่มาเอาเปรียบ	4
13. มิตรที่ถูกคนอื่นทำร้าย	4

จากตารางข้างต้น ในภาพรวมแสดงให้เห็นว่ามิตรสำหรับผู้ขัดแย้งอำนาจของสังคมในภาพยนตร์นั้นถูกประกอบสร้างให้มีหลากหลายประเภท และในความหลากหลายประเภทยังมีทั้งมิตรจริง คือ มิตรที่ช่วยการต่อสู้ และมิตรที่คอยสะกิด ไม่ให้การต่อสู้ไปถึงเป้าหมายได้ ข้อค้นพบเช่นนี้ช่วยขยายแนวคิดเรื่อง “มิตร” ในกรอบการวิเคราะห์ของกรีมัส (Algirdas Julius Greimas) ในการวิเคราะห์ตัวละครที่เป็น Helper ซึ่งถูกใช้ในความหมายว่าเป็นตัวละครที่เข้ามาช่วยตัวเองในการได้มาซึ่งอะไรบางอย่าง ซึ่งในที่นี้คือ ผู้ขัดแย้ง/ต่อต้านอำนาจของสังคม กับการได้มาซึ่งชัยชนะในการต่อสู้ ว่าตัวละคร “มิตร” นั้น ไม่ได้มีหน้าที่ในการช่วยเหลือตัวละครเอก แต่เพียงอย่างเดียว หลายครั้งมิตรมาเพื่อบั่นทอนการต่อสู้ของตัวละครเอกผู้ขัดแย้งไม่ให้ดำเนินไปถึงเป้าหมายได้

ทั้งนี้สามารถแบ่งกลุ่มของมิตรได้ออกเป็น

- (1) กลุ่มมิตรที่ช่วยในการต่อสู้ ได้แก่ ประเภทมิตรที่สนับสนุนการต่อสู้, มิตรแท้ช่วยดูแล แต่ไร้อุดมการณ์ต่อสู้ และมิตรในฝ่ายตรงข้าม
- (2) กลุ่มมิตรที่บั่นทอนการขัดแย้ง/ต่อสู้ ได้แก่ ประเภทมิตรที่กลายมาเป็นศัตรู, มิตรที่ทอดทิ้งผู้ขัดแย้ง, มิตรที่กตัญญู และมิตรที่เป็นอุปสรรค
- (3) กลุ่มมิตรลวง (ที่คอยทำงานสนับสนุนอุดมการณ์หลัก) ได้แก่ ประเภทมิตรที่ให้ผู้ขัดแย้งยอมจำนนต่ออุดมการณ์หลัก และมิตรผู้อุปถัมภ์
- (4) อื่นๆ ได้แก่ มิตรที่รอความช่วยเหลือจากผู้ขัดแย้ง, มิตรที่ถูกคนอื่นทำร้าย และมิตรที่ถูกผู้ขัดแย้งทำร้าย

จำนวนตัวเลขของมิตรที่พบมากในภาพยนตร์กลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษา 2 อันดับแรก อันได้แก่ มิตรที่ส่งเสริมการต่อสู้ และมิตรที่ให้ผู้ขัดขึ้นยอมจำนนต่ออุดมการณ์หลัก จึงเป็นตัวเลขที่สะท้อนให้เห็นถึงการทำงานของมิตรในภาพยนตร์ว่าได้ทำหน้าที่ส่งเสริมการขัดขึ้นต่อสู้อำนาจของสังคมของตัวละครอย่างเดียว ที่มาทำหน้าที่ทั้งส่งเสริม และบั่นทอนการต่อสู้

2.1.2 นิยามมิตรที่ปรากฏในภาพยนตร์

จากการวิเคราะห์ภาพยนตร์ทั้ง 57 เรื่อง สามารถสรุปมิตรที่ปรากฏในภาพยนตร์ทั้งหมดได้ ดังนี้

(1) กลุ่มมิตรที่ช่วยในการต่อสู้ ประกอบด้วย มิตรที่สนับสนุนการต่อสู้, มิตรที่ช่วยเหลือแต่ไร้อุดมการณ์ต่อสู้ และมิตรในฝ่ายตรงข้าม

(1.1) มิตรที่ส่งเสริมการต่อสู้ หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์แบบมิตรที่เข้าใจในเจตนารมณ์ในการต่อสู้ของผู้ขัดขึ้น และเข้าร่วมในการต่อสู้ หรือสนับสนุนให้การต่อสู้นั้นๆ ดำเนินไป มี 2 ลักษณะ คืออาจเป็น มิตรที่อยู่ในสถานะไม่ต่างจากผู้ขัดขึ้น หรืออยู่ในชนชั้นเดียวกัน เช่น เป็นคนขับแท็กซี่เหมือนกัน ใน “ทองพูนโคกโพ ราษฎรเต็มขั้น” (2520), เป็นกรรมกรเหมือนกัน ใน “ประชาชนนอก” (2521), เป็นเพศที่สามเหมือนกัน ใน “สตรีเหล็ก” (2543), เป็นโสเภณีเหมือนกัน ใน “แม่เลือกเกิดได้” (2525) หรือ เป็น มิตรที่ไม่ได้อยู่ในสถานะเดียวกัน หรืออยู่ในชนชั้นเดียวกัน แต่สนับสนุนการต่อสู้ ซึ่งเป็นมิตรที่ไม่ได้รับการการกดขี่หรืออยู่ในชนชั้นเดียวกับผู้ขัดขึ้น แต่สนับสนุนให้การขัดขึ้น/ต่อสู้ นั้นประสบความสำเร็จ หรือได้รับความเป็นธรรมในที่สุด เช่น นักวิชาการช่วยชาวบ้านต่อสู้ในเรื่องเขื่อน ใน “ทองปาน” (2518), ครูที่มีอุดมการณ์ช่วยชาวบ้านต่อสู้กับการกดขี่ของพ่อค้าคนกลาง ใน “หนองหมาว้อ” (2522), สาวไทยช่วยหนุ่มพม่าให้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมไทยอย่างมีความสุข ใน “สุดเสนหา” (2546)

(1.2) มิตรที่ช่วยเหลือแต่ไร้อุดมการณ์ต่อสู้ หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์แบบมิตรที่คอยดูแล ยืนอยู่เคียงข้าง ผู้ขัดขึ้น โดยที่ตนเองมิได้มีอุดมการณ์ ขัดขึ้น ต่อสู้ ในเรื่องนั้นๆ ด้วย พบใน 2 กลุ่ม ได้แก่ ครอบครัว/คนรัก และเพื่อนร่วมงาน/เพื่อนที่อยู่ในชนชั้น สถานะเดียวกัน เช่น ผู้เป็นแม่ที่คอยดูแลลูกสาวที่ต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี ใน “ส.อ.ว. ห้อง 2 รุ่น 44” (2533) , เพื่อนครูที่ช่วยในการต่อสู้กับนายทุนลักลอบตัดไม้ใน “ครูบ้านนอก” (2521)

(1.3) มิตรในฝ่ายตรงข้าม หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์แบบมิตรที่ต้องยืนอยู่ฝ่ายตรงข้ามกับผู้ขัดขึ้น เนื่องมาจากสถานะจากการทำงาน หรือครอบครัว แต่กลับมีพฤติกรรมในลักษณะให้กำลังใจ ช่วยเหลือในด้านต่างๆ แก่ผู้ขัดขึ้นเพื่อให้การต่อสู้ หรือการขัดขึ้นนั้นสำเร็จ เช่น ลูกน้องของเสียที่ผูกขาดสัมปทานรถตุ๊กตุ๊กที่กลับใจมาช่วยเหลือคนขับรถตุ๊กตุ๊กที่ขัดขึ้นไม่ยอมจ่ายค่าคุ้มครองและต่อต้านการผูกขาดบริการรถสาธารณะใน “ไอ้ ป.4 ไม่มีเส้น” (2526)

(2) กลุ่มมิตรที่สกัดกั้นการขัดขึ้น/ต่อสู้ ประกอบด้วย มิตรที่ทอดทิ้งผู้ขัดขึ้น, มิตรที่เป็นอุปสรรค และ มิตรที่กดขี่ โดยมีนิยาม ดังต่อไปนี้

(2.1) มิตรที่กลายมาเป็นศัตรู หมายถึง ตัวละครที่ในตอนต้นเรื่องถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ขัดขึ้นอำนาจของสังคม และเมื่อดำเนินเรื่องมาในระยะเวลาหนึ่งความสัมพันธ์ก็แตกหัก อันเนื่องมาจากสาเหตุต่างๆ อาทิ ผลประโยชน์ หรืออุดมการณ์ เป็นต้น เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างสาวโรงงานกับลูกชายเจ้าของโรงงานที่ต้องแตกหักเมื่อเธอค้นพบถึงการเอารัดเอาเปรียบที่โรงงานทำกับคนงาน ใน “เทพธิดาโรงงาน” (2525)

(2.2) มิตรที่ทอดทิ้งผู้ขัดขึ้น หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์แบบมิตรที่เคยปฏิบัติต่อผู้ขัดขึ้นมาเป็นอย่างดี แต่แล้วกลับผลหรือออกห่างออกจากชีวิตของผู้ขัดขึ้นด้วยเหตุผลต่างๆ ทั้งที่โดยเจตนาหรือไม่เจตนา ซึ่งส่งผลให้ผู้ขัดขึ้นรู้สึก ขาดที่พึ่ง เสรีใจ เสียใจ ซึ่งพบใน 5 กลุ่ม ได้แก่ ครอบครัว, คนรัก, สถาบันศาสนา, ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนเดียวกับผู้ขัดขึ้น และ บุคคล/กลุ่มที่ผู้ขัดขึ้นเคยช่วยเหลือแต่เมื่อผู้ขัดขึ้นต้องการความช่วยเหลือกลับไม่ช่วยเหลือกลับ เช่น ภรรยาของหมอกานต์ที่ทอดทิ้งหมอกานต์ให้ปฏิบัติงานที่อำเภอบางบาลตามอุดมการณ์ตามลำพัง เนื่องจากไม่สามารถทนชีวิตที่เสียบเหงาได้ ใน “เขาคือกานต์” (2516)

(2.3) มิตรที่เป็นอุปสรรค หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์แบบมิตร แต่ในด้านพฤติกรรมทำตัวเป็นตัวอุปสรรคที่ทำให้ผู้ขัดขึ้นไม่สามารถดำเนินการขัดขึ้น/ต่อสู้ได้อย่างราบรื่นอย่างที่ต้องการ หรือมักสร้างความเดือดร้อน หลอกลวง ผู้ขัดขึ้น เช่น เพื่อนผู้เป็นหุ้นส่วนกิจการส่งน้ำแข็งที่แอบโกงเงินรายได้ของตัวละครนำ ผู้ขัดขึ้นอำนาจของสังคม ใน “คนกลางแดด” (2530)

(2.4) มิตรที่กดขี่ มิตรที่กดขี่ / มิตรที่กลายมาเป็นผู้กดขี่ – มิตรที่กดขี่ หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์แบบมิตรที่ให้ที่พัก ที่อยู่ ที่กิน เลี้ยงดู ให้เงิน แต่ขณะเดียวกันใช้งาน หาผลประโยชน์จากผู้ขัดขึ้น เช่น เหล่าผู้ชายและแมงดาในภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของโสเภณี

(3) กลุ่มมิตรลง (ที่คอยทำงานสนับสนุนอุดมการณ์หลัก) ได้แก่ มิตรที่ให้ผู้ขัดขึ้นยอมจำนนต่ออุดมการณ์หลัก และมิตรผู้อุปถัมภ์ โดยมีลักษณะดังต่อไปนี้

(3.1) มิตรที่ให้ผู้ขัดขึ้นยอมจำนนต่ออุดมการณ์หลัก หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์แบบมิตรที่พยายามสื่อสารในลักษณะใดหนึ่งเพื่อให้ผู้ขัดขึ้นเลิกการกระทำซึ่งขัดขึ้นอำนาจของสังคมที่ผู้ขัดขึ้นกำลังกระทำอยู่เสีย และให้ประพฤติหรือกระทำตามอำนาจของสังคม หรือตามความประสงค์ของผู้ที่มีอำนาจ ณ ขณะนั้น โดยการสื่อสารนั้นเป็นไปในลักษณะหวานล่อม ใฝ่มน้าวใจ มิใช่การใช้ความรุนแรง

(3.1.1) มิตรที่มีผลประโยชน์ หรือตัวตนที่ยืนอยู่ฝั่งตรงข้ามกับเรื่อง
ที่ผู้ขัดขึ้นต่อสู้ หมายถึง มิตรที่มีตัวตนในด้านหนึ่งในลักษณะที่อยู่ฝ่ายตรงกันข้ามกับประเด็นที่ผู้ขัดขึ้นกำลังต่อสู้ หรืออยู่ในสถานะที่จะเสียผลประโยชน์ หากผู้ขัดขึ้นสามารถที่จะต่อสู้ในเรื่องนั้นๆ ได้สำเร็จ เช่น ผู้ชายที่เป็นมิตรกับตัวละครขัดขึ้นผู้หญิงที่ต่อสู้เรื่องสิทธิสตรี ดังปรากฏในภาพยนตร์เรื่อง “ส.อ.ว. ห้อง 2 รูน 44” (2533) ที่นักข่าวเพื่อนร่วมงานผู้ชายพยายามกล่อมนักข่าวสตรี ตัวละครผู้ขัดขึ้นอำนาจของสังคม ไม่ให้ทำข่าวเรื่องการค้าประเวณีเด็กสาวที่อาจสร้างอันตรายแก่ตัวเขาได้ และกล่อมให้ยอมรับว่าเป็นเรื่องธรรมดา

(3.1.2) มิตรที่มีสถานะอยู่ในกลไกของรัฐ อาทิ ครู ตำรวจ ซึ่งทำหน้าที่อยู่ในกลไกทางอุดมการณ์และกลไกการปราบปรามของรัฐ และด้วยอุดมการณ์ของการทำหน้าที่ทำให้พวกเขาพยายามกล่อมผู้ขัดขึ้นให้ดำเนินตามชนบของสังคม เช่น ครูกล่อมอดีตลูกศิษย์ นุมน้อยชาวมุสลิม ให้เลิกประกอบอาชีพชนชาวยุโรปชายแดนไทยมาเลเซียบนใบก๊วยไฟ ซึ่งผิดกฎหมาย ใน “ผีเสื้อและดอกไม้” (2528) นอกจากนี้ยังพบลักษณะของการกล่อมวิธีการเอาตัวรอด โดยให้ผู้ขัดขึ้นฯ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ยอมจำนนต่อข้าราชการที่มีอำนาจเหนือกว่า

(3.1.3) ครอบครัว คนรัก/ภรรยา มิตรในกลุ่มนี้จะกล่อมผู้ขัดขึ้นด้วยเหตุผลด้านความรัก, ความปลอดภัย หรือการสร้างครอบครัวที่เป็นปึกแผ่น เช่น แม่ที่กล่อมลูกชายไม่ให้เป็นตัวตั้งตัวตีในการรวบรวมชาวบ้านในการทำนาปลั่งร่วมกัน เพราะกลัวว่าลูกชายจะโดนกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ใน “ประชาชนนอก” (2521)

(3.1.4) มิตรที่ตกอยู่ในสภาวะหรือชนชั้นเดียวกันกับผู้ขัดขึ้น ในที่นี้หมายถึง มิตรที่อยู่ในสภาวะที่ถูกกดขี่จากผู้ที่มีอำนาจมากกว่าหรืออุดมการณ์หลักของสังคม เช่นเดียวกับผู้ขัดขึ้น แต่ไม่ต้องการให้ผู้ขัดขึ้นลุกขึ้นขัดขึ้น/ ต่อสู้ ด้วยมองว่าอาจเป็นอันตรายแก่ตัวเอง หรือไม่ใช่วะ เช่น เหล่าคนขับแท็กซี่ที่ปฏิเสธจะช่วยกองทุน ตัวละครขัดขึ้นฯ ต่อสู้กับเสีย

เจ้าของอุ้งรต ผู้อยู่เบื้องหลังแก๊งค์โจรกรรมรถแท็กซี่ ด้วยมองว่าเป็นหน้าที่ของตำรวจ ใน “ทองพูน โคกโพ ราษฎรเต็มขั้น” (2520)

(3.1.5) สถาบันศาสนา หมายถึง พระ หรือ นักบวช ซึ่งเป็นตัวแทนของสถาบันศาสนา เช่น พระที่เตือน แดง ไบเล่ย์ และเพื่อนให้เลิกใช้ชีวิตอย่างอันธพาล ใน “2499 อันธพาลครองเมือง” (2540)

(3.1.6) มิตรที่มีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนมาก่อนที่จะมีการขัดขึ้น/ต่อสู้ ด้วยการอ้างเหตุผลด้านความปลอดภัย เช่น เพื่อนในวัยเด็กที่พยายามเตือนปลัดอำเภอไม่ให้ลุกขึ้นสู้กับนายทุนเจ้าของบ่อน ผู้ออกเงินกู้ดอกเบี้ยยแพงให้ชาวบ้านใน “ปลัดบ้านนอก” (2536)

จากข้อมูลข้างต้น เมื่อพิจารณาภาพรวมของกลุ่มมิตรที่ให้ผู้ขัดขึ้นยอมจำนนต่ออุดมการณ์หลัก จะเห็นได้ว่ามิตรต่างๆ เหล่านี้ ล้วนอยู่ในกลไกด้านการครอบงำ ตามแนวคิดของกรัมสกี (Gramsci) ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน ศาสนา ครอบครัว หรือที่ทำงาน เมื่อนำแนวคิดของอัลตุสเซอร์ (Althusser) ในการเรียกเพื่อกำหนดตัวตน (interpellation) มาใช้วิเคราะห์ตัวละครมิตรประเภทที่ให้ผู้ขัดขึ้นยอมจำนนต่ออุดมการณ์หลักแล้ว จะเห็นการทำงานของ “อุดมการณ์การทำหน้าที่” ที่มาเรียกเรา “มิตร” เหล่านี้ให้นำตัวไปขึ้นอยู่กับอุดมการณ์ และ “มิตรที่ให้ผู้ขัดขึ้นยอมจำนนต่ออุดมการณ์หลัก” นี้ แสดงให้เห็นถึงชัยชนะของอุดมการณ์ที่เรียกร้องตัวตน (ของมิตร) ในเรื่องในเรื่อง “การทำหน้าที่” ให้อยู่เหนือ “ความสัมพันธ์ฉันท์มิตร” เช่น ใน “ผีเสื้อและดอกไม้” (2528) ครูแม้จะรักเอ็นดูศิษย์แค่ไหน เมื่อเห็นว่าลูกศิษย์ทำผิดกฎหมายด้วยการเป็นสมาชิกของกองทัพนมดเพื่อชนขาวไปขายที่มาเลเซีย ในฐานะที่เธออยู่ในกลไกของรัฐ อุดมการณ์ในการทำหน้าที่ในการเรียกเราตัวตนของเธอให้ทำหน้าที่ในการปราม ตักเตือน โดยทันที

เมื่ออุดมการณ์มีชัยชนะเหนือความสัมพันธ์ฉันท์มิตรเช่นนี้ ก็หมายถึง มิตรก็อาจจะกลายเป็นศัตรูได้ เมื่ออุดมการณ์ที่มาเรียกเพื่อกำหนดตัวตนมิตรนั้นเป็นอุดมการณ์ที่ขัดแย้งกับการขัดขึ้น/ต่อสู้ของตัวละครผู้ขัดขึ้น แต่อุดมการณ์เป็นสิ่งที่ไม่สามารถแสดงตัวตนให้เห็นเป็นรูปธรรมได้อย่างในจอภาพยนตร์ ผู้ชมจึงไม่สามารถเห็นถึงกลไกทางอุดมการณ์ที่ทำงานอยู่เหนือความสัมพันธ์ฉันท์มิตรเหล่านี้ได้ และภาพยนตร์ก็ทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำความคิด “อุดมการณ์บางอย่าง เช่น การทำหน้าที่ของตนให้ดี ให้อยู่เหนือความสัมพันธ์ฉันท์มิตร” ให้ดำเนินอย่างเงียบเชียบ ภายใต้การเล่าเรื่องในแบบภาพยนตร์

(3.2) มิตรผู้อุปถัมภ์ หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์แบบมิตรที่อยู่ในฐานะผู้มีพระคุณของผู้ขัดขึ้น อาจในรูปแบบของผู้ให้อุปการะ, ความช่วยเหลือ, ให้การสนับสนุนทางการเงิน ความรู้ ความเป็นอยู่ ฐานะที่ดีขึ้น หรือ อยู่ในฐานะของผู้ที่ให้อภัยต่อการขัดขึ้น/ ต่อสู้อำนาจของสังคมของตัวละคร

จากการวิเคราะห์ภาพยนตร์ ผู้วิจัยพบความสัมพันธ์ในลักษณะอุปถัมภ์ระหว่าง ผู้ชายเป็นผู้อุปถัมภ์ผู้หญิง, คนไทยเป็นผู้อุปถัมภ์คนจากเหล่าประเทศเพื่อนบ้าน, ตัวละครแบบอนุรักษนิยมเป็นผู้อุปถัมภ์ตัวละครแบบเสรีนิยม และนายทุนเป็นผู้อุปถัมภ์ชนชั้นล่าง ซึ่งหากมองย้อนกลับมาโลกจริง ตัวละครที่ภาพยนตร์ประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์แบบมิตรผู้อุปถัมภ์นั้น ล้วนแต่เป็นคู่ขัดแย้งในโลกจริงทั้งสิ้น

ตามกรอบวิเคราะห์เรื่องเล่าตามแนวคิดผังแสวงหา(Quest Model) ของกรีมานั้น ปรากฏ มิตรผู้อุปถัมภ์นี้เป็นมิตรประเภทหนึ่ง ในคู่แกนความสัมพันธ์ ผู้ให้ (Donor) กับผู้รับ (Receiver) ซึ่งแกนนี้แสดงให้เห็นลำดับสูงต่ำในด้านคุณค่า เช่น “ผู้ให้” มักอยู่ในสถานะที่สูงกว่า “ผู้รับ” โดยเป็นแกนที่จะปรากฏในช่วงคลาโยของเรื่อง แต่จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ที่ปรากฏในภาพยนตร์ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า นอกเหนือจากคำอธิบายความสัมพันธ์ในลักษณะผู้ให้กับผู้รับแล้ว ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ยังพรากการบอกว่าใครเหนือกว่าใคร เช่นเดียวกับที่ นักวิชาการสายมาร์กซิสต์อย่างเจมส์สัน (Federic Jameson) ตั้งข้อสังเกตต่อคู่ความสัมพันธ์ในผังแสวงหาของกรีมาส ว่าน่าจะให้ความสนใจในการวิเคราะห์เป็นพิเศษไม่ใช่คู่ Subject กับ Object แต่เป็นคู่ Donor / Receiver ว่าในท้ายที่สุดเรื่องเล่าที่กำหนดให้ใครหรืออะไรเป็นผู้ให้และผู้รับ ทั้งนี้เมื่อมอง “มิตรผู้อุปถัมภ์” ในแง่อุดมการณ์แล้ว จะเห็นได้ว่าการสร้างมิตรผู้อุปถัมภ์ในภาพยนตร์นั้นแท้จริงแล้วก็เป็นกลวิธีที่อุดมการณ์หลักใช้ในการป้องกันตนเองไม่ให้บุคคลล่วงละเมิดกฎของสังคม ด้วยการสร้าง “ระบบบุญคุณ” เพื่อสร้าง “การสร้างความรู้สึกผิด” (กาญจนา แก้วเทพ, 1983: 43) เพื่อตอบโต้กับบุคคลและกลุ่มคนที่ขัดขึ้น/ ต่อต้านอำนาจของสังคม

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตในการนำเอาลักษณะของศัตรูในโลกจริงมาประกอบสร้างเป็นมิตรผู้อุปถัมภ์ในภาพยนตร์ ซึ่งอยู่ในฐานะ “ผู้มีบุญคุณ” นี้ ภาพยนตร์มีเป้าหมายอยู่ที่คนดู และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนดูกับ “บุคคล” ที่ถูกประกอบสร้างให้อยู่ในฐานะของผู้อุปถัมภ์ ผู้มีบุญคุณ กล่าวคือเป็นการติดตั้งกรอบวิธีคิดให้แก่ผู้ชมต่อความสัมพันธ์ของตัวเขากับบุคคลในโลกจริง ที่มีบุคคลลักษณะเหมือนกับตัวละครที่อยู่ในฐานะ “มิตรผู้อุปถัมภ์” ซึ่งเมื่อมีกรอบวิธีคิด (set of ideas) ว่าเขาคือผู้มีบุญคุณแล้ว ก็เท่ากับปิดโอกาสในการคิดเชิงวิพากษ์ว่าคนผู้นั้นได้มีการกดขี่ต่อตัวเราอย่างไร เพราะไม่ใช่วิธีคิดที่พึงกระทำต่อผู้มีพระคุณ และหากคิดก็อาจถือได้ว่าเป็นผู้

ออกตัญญู ดังนั้นการปรากฏตัวของ “มิตรผู้อุปถัมภ์” ในภาพยนตร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้นย่อมหมายถึงว่ากลไกทางอุดมการณ์กำลังทำงานอย่างเข้มข้นในพื้นที่ภาพยนตร์นั้นๆ นั่นเอง

(4) กลุ่มมิตรอื่นๆ ได้แก่

(4.1) มิตรที่รอความช่วยเหลือจากผู้ขัดขึ้น หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์แบบมิตรหรืออยู่ในครอบครัวเดียวกับผู้ขัดขึ้น ในสภาพที่อ่อนแอกว่าอาจทางกายภาพ สถานะทางสังคม และต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากผู้ขัดขึ้นในด้านต่างๆ เช่น การปกป้องให้ปลอดภัย, รายได้เพื่อประทังชีวิต, ความรู้ ความสามารถของผู้ขัดขึ้นที่จะทำให้รอดชีวิต

(4.2) มิตรที่ถูกคนอื่นทำร้าย หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์แบบมิตรกับผู้ขัดขึ้น และถูกตัวละครอื่นๆ ที่มีอำนาจมากกว่ากดขี่ หลอกหลวง หรือดูถูก แต่ผู้ขัดขึ้นก็ได้ยื่นมือเข้าช่วยต่อสู้เท่าใดนัก ทำได้แต่เป็นเพียงผู้เฝ้ามองเหตุการณ์

(4.3) มิตรที่ถูกผู้ขัดขึ้นทำร้าย หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์แบบมิตรกับผู้ขัดขึ้น มีการปฏิบัติต่อผู้ขัดขึ้นในทางที่ดี แต่กลับถูกผู้ขัดขึ้นทำร้ายทางจิตใจ และร่างกาย หรือหลอกให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ตกต่ำลง

จากลักษณะมิตรที่พบข้างต้น ผู้วิจัยขอสรุปประเด็นที่น่าสนใจจากการวิเคราะห์มิตรที่ปรากฏในภาพยนตร์ ดังนี้คือ (1) ภาพยนตร์ประกอบสร้างเรื่องเล่าของผู้ขัดขึ้น/ ต่อสู้อำนาจของสังคมโดยใช้กลวิธีในการสร้างมิตรขึ้นมามากมายเสมือนกับว่าผู้ขัดขึ้นมิได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวในการขัดขึ้น/ ต่อสู้ แต่แท้จริงแล้วมิตรที่สนับสนุนการต่อสู้ที่แท้จริงกลับมีเพียงครั้งหนึ่งเท่านั้น แต่อีกครั้งกลับเป็นมิตรที่ทำหน้าที่ในการสกัดกั้นผู้ขัดขึ้นในการต่อสู้ ดังนั้นในการวิเคราะห์มิตรตามกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์การเล่าเรื่องนั้นอาจต้องพึงระวังว่าหน้าที่ของตัวละครมิตรนั้นอาจไม่ใช่การเข้ามาสนับสนุนตัวเองให้บรรลุเป้าหมายในสิ่งที่ตนต้องการได้ แต่มิตรกลับทำหน้าที่ไม่ต่างไปจากศัตรู คือสกัดกั้นไม่ให้ตัวละครประสบความสำเร็จในการเดินทางไปสู่เป้าหมาย (2) ลักษณะของมิตรแต่ละประเภทและปฏิสัมพันธ์ระหว่างมิตรกับผู้ขัดขึ้นที่ปรากฏในภาพยนตร์นั้นเป็นการติดตั้งกรอบวิธีคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ให้แก่คนดู ดังจะเห็นได้จาก ใน “มิตรให้ยอมจำนนต่ออุดมการณ์หลัก” ก็แสดงถึง อุดมการณ์ในการทำหน้าที่ ที่อยู่เหนือความสัมพันธ์อันมิตรหรือ ใน “มิตรผู้อุปถัมภ์” ก็เป็นการติดตั้งกรอบวิธีคิดแก่ผู้ชมว่าใครคือผู้อุปถัมภ์ ที่มีบุญคุณ อย่างไม่ต้องสงสัยเลย

จากลักษณะมิตรทั้งหมด ผู้วิจัยนำไปจำแนกตามมุมมองอุดมการณ์หลัก และอุดมการณ์ขัดขึ้น และประเด็นต่อสู้เชิงการเมืองเศรษฐกิจ และเชิงอัตลักษณ์ ดังนี้

ตารางที่ 5-5 : ความสัมพันธ์ในลักษณะมิตรของผู้จัดขึ้นจำแนกตามมุมมองและประเด็นในการต่อสู้

ตัวแปร	มิตรประเภทต่างๆ													
	มิตรที่ช่วยในการต่อสู้ (73)				มิตรที่สกัดกั้นการต่อสู้ (70)							มิตรที่รอ	มิตรที่	มิตรที่
	มิตรที่สนับสนุนการต่อสู้	มิตรแท้ช่วยดูแลแต่ไร้อุดมการณ์ต่อสู้	มิตรในฝ่ายตรงข้าม	รวม	มิตรที่ให้ยอมจำนน	มิตรที่กลายมาเป็นศัตรู	มิตรที่ทอดทิ้ง	มิตรผู้อุปถัมภ์ (แต่ในโลกจริงคือผู้กดขี่)	มิตรที่กดขี่	มิตรที่เป็นอุปสรรค	รวม	ความช่วยเหลือ	ถูกผู้จัดขึ้นทำร้าย	มิตรที่ถูกคนอื่นทำร้าย (แต่ผู้จัดขึ้นได้แต่ดู)
มุมมอง	อุดมการณ์หลัก	10	3	38	15	7	10	7	6	3	48	12	4	2
	อุดมการณ์จัดขึ้น	7	4	35	8	6	1	2	2	3	22	10	0	2
	รวม	17	7	73	23	13	11	9	8	6	70	22	4	4
ประเด็น	เชิงการเมืองๆ	4	3	32	7	5	2	2	0	1	17	10	0	0
	เชิงอัตลักษณ์	13	4	41	16	8	9	7	8	5	53	12	4	4
	รวม	17	7	73	23	13	11	9	8	6	70	22	4	4

2.1.3 ลักษณะมิตรของผู้ขัดขึ้นฯ จำแนกตามมุมมองและประเด็นการต่อสู้

จากตารางข้างต้นพบว่ามิตรที่พบมากสุดในภาพยนตร์เกี่ยวกับบุคคล/กลุ่มบุคคลที่ขัดขึ้นอำนาจของสังคม คือ กลุ่มมิตรในกลุ่มที่ช่วยในการต่อสู้ รองลงมาอย่างจำนวนที่แทบจะไม่แตกต่างกันนักคือ กลุ่มมิตรที่สกัดกั้นการต่อสู้ นั้นหมายความว่าแม้ภาพยนตร์ไทยในช่วง ปี พ.ศ. 2513 – 2550 จะเล่าเรื่องของผู้ขัดขึ้นอำนาจของสังคม แต่กลวิธีหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในการประกอบสร้างเรื่องเล่า คือการสร้างมิตรให้มาทำหน้าที่คอยสะกิดกั้น การขัดขึ้น/ ต่อสู้ ด้วยวิธีการต่างๆ ไม่ให้ตัวละครขัดขึ้น เดินทางไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ได้ ซึ่งมิตรในกลุ่มนี้ ได้แก่ มิตรให้ยอมจำนน, มิตรที่กลายมาเป็นศัตรูผู้ขัดขึ้น, มิตรที่ทอดทิ้ง, มิตรผู้อุปถัมภ์, มิตรที่กดขี่ และมิตรที่เป็นอุปสรรค ส่วนมิตรที่ช่วยในการต่อสู้ นั้น จะมีมิตรที่มีลักษณะรับรู้ถึงการขัดขึ้น / ต่อสู้ และร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการขัดขึ้น/ ต่อสู้ ปรากฏในภาพยนตร์เพียง 25 เรื่องเท่านั้น จากภาพยนตร์ทั้งหมด 57 เรื่อง นอกนั้นจะเป็นลักษณะที่ไม่ได้รับรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในการต่อสู้ โดยมีลักษณะที่ต่อสู้เพียงลำพัง

2.1.3.1 การวิเคราะห์มิตรจำแนกตามมุมมองอุดมการณ์หลักและอุดมการณ์ขัดขึ้น เมื่อพิจารณามิตรจำแนกตามมุมมองอุดมการณ์หลักและมุมมองอุดมการณ์ขัดขึ้นแล้วพบว่ามิตรที่สกัดกั้นการต่อสู้ นั้นจะปรากฏมากในกลุ่มภาพยนตร์ที่ถูกจัดอยู่ในมุมมองอุดมการณ์หลัก ซึ่งเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงกลวิธีการสร้างมิตรลงที่ขัดขวางการต่อสู้ ของผู้มีอำนาจในประกอบสร้างเรื่องเล่า ขณะที่ในส่วนของมิตรที่ช่วยในการต่อสู้ ภาพยนตร์ทั้ง 2 กลุ่มไม่มีปริมาณการปรากฏของมิตรในกลุ่มนี้ที่แตกต่างกันมากนัก

(1) ลักษณะของมิตรที่พบในมุมมองอุดมการณ์หลักมากกว่าอุดมการณ์ขัดขึ้น ได้แก่ มิตรที่ให้ผู้ขัดขึ้นยอมจำนนต่ออุดมการณ์หลัก, มิตรที่ทอดทิ้งผู้ขัดขึ้น, มิตรผู้อุปถัมภ์ และมิตรที่ถูกผู้ขัดขึ้นทำร้าย

ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่ามิตรกลุ่มนี้เป็นมิตรที่ผู้สร้างภายใต้เจตนามุมมองอุดมการณ์หลักประกอบสร้างขึ้นมาเพื่อลงตาไม่ให้เกิดการขัดขึ้น/ต่อสู้นั้นประสบความสำเร็จ ภายใต้ความสัมพันธ์อันที่มิตรที่ผู้คนจะไม่เคลือบแคลงสงสัยเท่ากับความเป็นศัตรู กลวิธีที่มุมมองอุดมการณ์หลักใช้ในการครอบงำผ่านมิตร คือ

- (1.1) การสร้างมิตรที่ให้ผู้ขัดขึ้นยอมจำนนต่ออุดมการณ์หลัก มาหลอมนให้ผู้ขัดขึ้นยกเลิกการต่อสู้และยอมจำนนเสีย เช่น แม่ที่กล่อมให้ลูกชายเลิกทำการต่อสู้เพื่อชาวบ้านเสีย เพราะกลัวลูกชายโดนจับในข้อหาคอมมิวนิสต์ ใน “ประชาชนนอก” (2521)

- (1.2) การสร้างมิตรที่ทอดทิ้งผู้ขัดขึ้นให้สู้เพียงลำพัง เช่น พระอาจารย์ที่ทอดทิ้งฟักให้เผชิญกับคนในหมู่บ้านที่รังเกียจความเป็นคนบ้าของสมทรง หลังจากฟักไม่ใจแข็งพอที่จะปล่อยเธอไว้ลำพัง ใน “ไอ้ฟัก” (2547)
- (1.3) การสร้างมิตรที่มีความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ขึ้นมาลงไม่ให้ผู้ขัดขึ้นสงสัยเคลือบแคลงต่อบุคคลผู้ที่ถูกอุปโลกน์ เช่น คนชาติไทยเป็นผู้อุปถัมภ์คนชาติอื่นๆ ที่อยู่ในประเทศเพื่อนบ้าน ใน “หมากเตะรีเทินส์” (2549)
- (1.4) การสร้างมิตรที่ถูกผู้ขัดขึ้นทำร้าย เพื่อสร้างบุคลิกตัวละครทางลบให้แก่ผู้ขัดขึ้น ด้วยการประกอบสร้างให้ตัวละครขัดขึ้นมีนิสัยที่ทำร้าย หักหลัง เพื่อนในสถานะเดียวกัน เช่น ตัวละคร เพื่อนสาว (มิตรที่ถูกผู้ขัดขึ้นทำร้าย) ที่ถูกกลุ่มตัวละครขัดขึ้นผู้เป็นเพื่อนของเธอ ล้อเลียนเธอว่าถูกผู้ชายหลอกให้เสียตัว ใน “ผู้หญิง 5 บาป” (2545)

(2) ลักษณะของมิตรที่พบในมุมมองอุดมการณ์ขัดขึ้นมากกว่ามุมมองอุดมการณ์หลัก ได้แก่ “มิตรส่งเสริมการต่อสู้ที่ไม่ได้อยู่ในสถานะหรือชนชั้นเดียวกับผู้ขัดขึ้น” กล่าวคือไม่ได้เป็นผู้ที่ตกอยู่ในสถานะที่ถูกกดขี่ เหมือนผู้ขัดขึ้นหรืออยู่ชนชั้นเดียวกับผู้ขัดขึ้น แต่ช่วยในการสนับสนุนการต่อสู้ ซึ่งมิตรที่ปรากฏในภาพยนตร์เกี่ยวกับผู้ขัดขึ้นในมุมมองอุดมการณ์ขัดขึ้นนี้ จะเป็นลักษณะที่คนชั้นกลางเข้าไปช่วยคนชั้นล่างในการต่อสู้ และด้วยจุดยืนที่ภาพยนตร์ถูกสร้างขึ้นจากผู้สร้างชนชั้นกลาง ชนชั้นกลางจึงพยายามสถาปนาอำนาจของตัวเองผ่านระบบสัญญาณในภาพยนตร์โดยแทรกตัวเองเข้าไปในเรื่องเล่าการต่อสู้ของคนชั้นล่างว่าจะประสบความสำเร็จได้นั้นต้องมีชนชั้นของตนเป็นพันธมิตรสำคัญในการต่อสู้ ตัวอย่าง เช่น ครูช่วยชาวบ้านสู้เรื่องราคาข้าวและการตั้งสหกรณ์ใน “หนองหมาว้อ” (2522), นักศึกษาและนักวิชาการช่วยชาวบ้านต่อต้านการสร้างเขื่อนจากนโยบายของรัฐ ใน “ทองปาน” (2518) และในส่วนของประเด็นอัตลักษณ์ เช่น หมอประจำคุก ที่ช่วยนักโทษในการวางแผนหลบหนี ใน “น.ช.นักโทษชาย” (2545)

2.1.3.2 การวิเคราะห์มิตรจำแนกตามประเด็นเชิงการเมือง เศรษฐกิจ และ ประเด็นเชิงอัตลักษณ์ เมื่อผู้วิจัยพิจารณามิตรจำแนกตามประเด็นในการต่อสู้เชิงการเมือง เศรษฐกิจและเชิงอัตลักษณ์แล้ว ผู้วิจัยพบรูปแบบในการปรากฏของมิตร เมื่อเปรียบเทียบระหว่าง ประเด็นในการต่อสู้เชิงการเมือง เศรษฐกิจและเชิงอัตลักษณ์แล้วพบว่ารูปแบบการปรากฏของมิตร มีความแตกต่างกันอย่างมาก โดยลักษณะของมิตรที่พบในประเด็นเชิงการเมือง เศรษฐกิจ มากกว่า คือ “มิตรที่สกัดกั้นการต่อสู้” ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าจะมาจากความแตกต่างในลักษณะระดับ ของปัญหา เนื่องจากการต่อสู้เชิงอัตลักษณ์เป็นการต่อสู้เรื่องตัวตนที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวัน ศัตรูจึงไม่ใช่ลักษณะที่เห็นเป็นสถาบัน องค์กร ชนชั้น หรือมีลักษณะเป็นปฏิปักษ์ต่อกันโดยสิ้นเชิง แต่สอดแทรกอยู่ในตัวละคร ต่างๆ ที่ตัวละครผู้ขัดขืนมีปฏิสัมพันธ์ด้วยในชีวิตประจำวันนั่นเอง ขณะที่ถ้าเป็น ประเด็นเชิงการเมือง เศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเรื่องปากท้องนั้น ศัตรูจะปรากฏให้เห็น ชัดเจนไม่ได้ลงมาในลักษณะของมิตร เช่น นายทุน เจ้าหน้าทีรัฐ หรือ นโยบายพัฒนาของรัฐ

ทั้งนี้ลักษณะของมิตรที่ไม่พบในประเด็นเชิงการเมือง เศรษฐกิจ คือ มิตรที่กดขี่ มิตรที่ถูกผู้ขัดขืนทำร้าย และมิตรที่ถูกคนอื่นทำร้าย แต่ผู้ขัดขืนได้แต่ดู เพราะผู้ขัดขืนไม่ปรากฏในเรื่องเล่าส่วนใหญ่เป็นชนชั้นล่าง มิตรในชนชั้นเดียวกันก็ไม่มีลักษณะที่กดขี่กันเอง แต่เป็นผู้ที่ถูก นายทุนกดขี่ทั้งสิ้น เป็นตัวละครขัดขืนที่มีลักษณะทางบวกไม่ทำร้ายใคร และมีความสามัคคีกัน ภายในชนชั้น

2.2 ศัตรูที่ปรากฏในภาพยนตร์

ในหัวข้อศัตรูที่ปรากฏในภาพยนตร์นั้นมีหัวข้อในการนำเสนอ ดังนี้ (2.1) การแบ่ง ประเภทและนิยามของศัตรู (2.2) ศัตรูที่ปรากฏในภาพยนตร์ จำแนกหัวข้อออกเป็น (2.2.1) ภาพรวมของศัตรูที่ปรากฏในภาพยนตร์ และ (2.2.2) ประเภทของศัตรูจำแนกตามมุมมองและ ประเด็นในการต่อสู้

2.2.1 ภาพรวมของศัตรูที่ปรากฏในภาพยนตร์

จากการวิเคราะห์ภาพยนตร์ทั้ง 57 เรื่อง ผู้วิจัย พบลักษณะของศัตรูของตัวละคร นำซึ่งเป็นผู้ขัดขืนอำนาจของสังคม จำนวน 5 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5-6 : ลักษณะของศัตรูที่พบในภาพยนตร์เกี่ยวกับบุคคลและกลุ่มคนที่ชัดเจนอำนาจของสังคม

ลักษณะของศัตรูที่พบ	จำนวน (เรื่อง)
1. ศัตรูระดับบุคคล	38
2. ศัตรูระดับสังคม	19
3. ศัตรูระดับสถาบัน	10
4. อุดมการณ์ที่อยู่ในสังคม	5
5. อื่นๆ	3

จากตารางข้างต้น ในภาพรวมแสดงให้เห็นว่าศัตรูของผู้ชัดเจนอำนาจในสังคมที่ปรากฏในภาพยนตร์ส่วนใหญ่ที่พบเป็นศัตรูระดับบุคคล รองลงมา ได้แก่ ศัตรูระดับสังคม สถาบัน และอุดมการณ์ที่อยู่ในสังคมที่ปรากฏขึ้นมาในภาพยนตร์

ประเด็นที่น่าสนใจคือศัตรูส่วนใหญ่ที่ปรากฏในภาพยนตร์ที่เกี่ยวกับบุคคลและกลุ่มคนที่ชัดเจนอำนาจของสังคมนั้นมักถูกประกอบสร้างให้อยู่ในระดับบุคคล โดยทำงานร่วมกับการประกอบสร้างบุคลิกตัวละครให้มีลักษณะทางลบ (เช่น เสี้ย เจ้าของโรงไม้ ที่ลักลอบตัดไม้ ออกเงินกุมหาโหด ขี้หี คนหนึ่ง) การสร้างศัตรูให้อยู่ แต่ในระดับปัจเจกนี้ เหมือนจะเป็นเรื่องปกติที่พบได้ในภาพยนตร์ทั่วไป แต่ในอีกแง่หนึ่งวิธีการดังกล่าวกลับทำให้คนดูไม่สามารถเห็นถึงปัญหาในระดับโครงสร้างที่ดำรงอยู่ ลักษณะที่พบดังกล่าวนี้เป็นกลยุทธ์ทางอุดมการณ์ในการลดทอน (reductionism) ลักษณะของปัญหาให้เป็นเพียงปัญหาระดับปัจเจกเท่านั้น เพื่อให้ผู้คนในสังคมจะได้ไม่เกิดอาการล้งเลซงสัยต่อโครงสร้างสังคมที่ไม่เป็นธรรมที่ดำรงอยู่

2.2.2 นิยามของศัตรูที่ปรากฏในภาพยนตร์

ศัตรูที่ปรากฏในภาพยนตร์ทั้งหมดมีนิยาม ดังนี้

(1) ศัตรูระดับบุคคล

(1.1) นายทุนที่มีเครือข่าย หมายถึง ตัวละครที่เป็นผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจในพื้นที่นั้นๆ และใช้อำนาจและเครือข่ายของตนในการเอารัดเอาเปรียบ ขูดรีดชาวบ้าน ทั้งนี้ตัวละครชัดเจนอาจอยู่ในฐานะชาวบ้านที่ถูกเอารัดเอาเปรียบหรือเป็นผู้ที่เข้ามาช่วยชาวบ้านต่อสู้การเอารัดเอาเปรียบนั้น ตัวอย่างของนายทุนที่เป็นศัตรูกับตัวละครผู้ชัดเจนฯ เช่น เสี้ยเจ้าของ

โรงสีข้าวใน “หนองหมาว้อ” (2522), เสี้ยที่หลอกฮุบที่ดินชาวบ้าน โดยใช้คนทรงเป็นเครื่องมือ ใน “เทพเจ้าบ้านบางปูน” (2523) โดยเครือข่ายที่ทำงานให้กับนายทุน ได้แก่

(1.1.1) เจ้าหน้าที่รัฐเครื่องมือนายทุน หมายถึง ตัวละครซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ แต่กลับเป็นเครื่องมือให้นายทุนหรือร่วมมือกับนายทุนในการเอารัดเอาเปรียบทุจริต กดขี่ ทำร้ายทั้งต่อทรัพย์สิน ร่างกายและจิตใจต่อชาวบ้าน โดยตัวละครขัดขึ้นอาจอยู่ในฐานะชาวบ้านที่ถูกเอารัดเอาเปรียบหรือเป็นผู้ที่เข้ามาช่วยชาวบ้านต่อสู้การเอารัดเอาเปรียบนั้น เช่น จำสมใน “คนเลี้ยงช้าง” (2533)

(1.1.2) เครือข่ายของนายทุน อื่นๆ หมายถึง ตัวละครที่เป็นเครื่องมือ ล้วงล่อให้กับนายทุนในการเอารัดเอาเปรียบ กดขี่ทำร้ายทั้งต่อทรัพย์สิน ร่างกายและจิตใจต่อชาวบ้าน โดยตัวละครขัดขึ้นอาจอยู่ในฐานะชาวบ้านที่ถูกเอารัดเอาเปรียบหรือเป็นผู้ที่เข้ามาช่วยชาวบ้านต่อสู้การเอารัดเอาเปรียบนั้น ตัวอย่างตัวละครเครือข่ายนายทุนที่พบในภาพยนตร์ที่ศึกษา เช่น คนทรง หมอผี ลูกน้อง ลูกจ้างของนายทุน

(1.2) ผู้ที่ร่วมอยู่ในสถานะเดียวกัน ผู้ที่ร่วมอยู่ในสถานะเดียวกัน หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้อยู่ในสถานะเดียวกับผู้ขัดขึ้น อาจเป็นชนชั้นเดียวกัน หรือเป็นผู้ที่ได้รับการเอารัดเอาเปรียบกดขี่เหมือนกัน แต่กลับทรยศหักหลังต่อต่อตัวละครผู้ขัดขึ้นอำนาจของสังคม คนที่เดือดร้อนเหมือนตน หรืออยู่ในสถานะเดียวกับตนไปเข้าข้างฝ่ายตรงข้ามซึ่งเป็นผู้เอารัดเอาเปรียบ เช่น ชาวบ้านในชุมชนแออัดด้วยกันที่หันไปเป็นเครื่องมือนายทุนเจ้าของบริษัทพัฒนาที่ดินเพื่อหลอกชาวบ้านด้วยกันให้เซ็นเอกสารยินยอมย้ายโดยไม่รับค่าชดเชยจากบริษัท ใน “ครูสมศรี” (2528)

(1.3) ผู้ชายที่มีทัศนคติ พฤติกรรมทางลบต่อผู้หญิง, เพศที่ 3 หมายถึง ตัวละครเพศชายที่ถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์ต่อผู้ขัดขึ้นเพศหญิง และเพศที่สามในฐานะที่เป็นศัตรู โดยการกดขี่ รังเกียจเหยียดหยาม หรือมองว่า ด้อยกว่าต้องอยู่ภายใต้อำนาจของตน เช่น เหล่าตัวละครชายที่รังเกียจเพศที่สาม ใน “ฉันผู้ชายนะยะ” (2530), บอสเจ้าของบริษัทจัดหาคู่นอนไทยให้ฝรั่งที่หมายจะปลุกปล้ำผู้หญิงไทยทุกคนที่มาติดต่อหาผ่านบริษัทเขา ใน “ดิฉันไม่ใช่โสเภณี” (2536)

(2) ศัตรูระดับสถาบัน หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้ทำหน้าที่ในฐานะตัวแทนขององค์กรหรือระบบที่โดยหน้าที่แล้วต้องมีความสัมพันธ์เชิงลบต่อตัวละครผู้ขัดขึ้นฯ ดังนั้น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างตัวละครนั้นไม่ได้เป็นเรื่องส่วนตัว แต่เป็นเรื่องการทำหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย ซึ่งตัวละครเหล่านี้อาจอยู่ใน

(2.1) สถาบันของรัฐ/ เกี่ยวข้องกับรัฐ หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้ทำหน้าที่ในฐานะที่ตัวแทนขององค์กรของรัฐที่มีความสัมพันธ์เชิงลบต่อตัวละครผู้ขัดแย้ง เช่น ตำรวจที่ได้รับมอบหมายให้จับผู้ร้าย ใน “มือปืน” (2526)

(2.2) สถาบันอื่นๆ หมายถึง ตัวละครที่ถูกประกอบสร้างให้ทำหน้าที่ในฐานะที่ตัวแทนขององค์กรหรือระบบที่มีความสัมพันธ์เชิงลบต่อผู้ขัดแย้ง เช่น สื่อมวลชนที่ทำหน้าที่รายงานข่าวการปล้นของแก๊งค์เทวดาจนเสมือนการปล้นคนกระทำความผิดให้เป็นฮีโร่ ใน “เทวดาเดินดิน” (2518)

(3) ศัตรูระดับสังคม หมายถึง สภาพสังคมโดยรวมที่มีบรรยากาศของการกีดกัน กดขี่ ผู้ที่มีอัตลักษณ์ที่แตกต่างหรือขัดแย้ง/ ต่อสู้ อำนาจของสังคม หรือสภาพของสังคมที่กีดกัน เป็นอุปสรรคที่ทำให้ตัวละครนำ ผู้ซึ่งขัดแย้งอำนาจของสังคมไม่สามารถบรรลุเจตนารมณ์ในการต่อสู้ของตนในเรื่องนั้นๆ ได้ สภาพสังคมที่เป็นอุปสรรคที่ปรากฏในภาพยนตร์ ได้แก่

(3.1) สังคมที่เพศชายเป็นใหญ่ อยู่เหนือเพศหญิง รังเกียจเพศที่สาม ที่ปรากฏใน “ฉันผู้ชายนะยะ” (2530), “สตรีเหล็ก” (2543)

(3.2) สังคมที่ปฏิบัติต่อคนต่างเชื้อชาติ ศาสนาอย่างไม่เท่าเทียมกัน ได้แก่สังคมไทย ที่ปรากฏใน “ข้าวนอกนา” (2518), “ผีเสื้อและดอกไม้” (2528)

(3.3) สังคมที่รังเกียจกีดกัน คนบ้าออกไปจากคนปกติและสังคม ที่ปรากฏใน “ไอ้ฟัก” (2547)

(3.4) สังคมที่ล้าหลัง ด้อยพัฒนา ในด้านต่างๆ เช่น สังคมประเทศอาร์เจนตินาที่ปรากฏใน “หมากระวีเทรินส์” (2549)

(3.5) สังคมเมืองที่แล้งน้ำใจ ที่ปรากฏใน “คนกลางแดด” (2530)

(3.6) สังคมที่ไม่สนใจอนุรักษ์ธรรมชาติ ที่ปรากฏใน “อุกาฟ้าเหลือง” (2523)

(3.7) สังคมที่การแพทย์เข้าถึงไม่ถึง ที่ปรากฏใน “หมอบ้านนอก” (2528)

(3.8) วัฒนธรรมเผ่าที่ล้าสมัย ที่ปรากฏใน “คนภูเขา” (2522)

(3.9) สังคมที่ดำเนินนโยบายการพัฒนาผิดพลาด ใน “ทองปาน” (2518)

(4) อุดมการณ์อันเป็นอุปสรรคที่ปรากฏในภาพยนตร์

อุดมการณ์ หมายถึง กรอบความคิดที่ตัวละครขัดแย้งยึดถือให้ความสำคัญอันเป็นอุปสรรคที่ขัดแย้งต่อการขัดแย้ง/ต่อสู้ ในเรื่องนั้นๆ โดยอุดมการณ์ที่ปรากฏในภาพยนตร์ ได้แก่

- (4.1) อุดมการณ์ความรัก
- (4.2) อุดมการณ์ผู้หญิงต้องพึ่งผู้ชาย
- (4.3) กระบวนทัศน์พัฒนา
- (4.4) อุดมการณ์รักเพื่อน

(5) ปัจจัยอื่นๆ อันเป็นอุปสรรคต่อการขัดแย้งอำนาจของสังคมของผู้ขัดแย้ง ได้แก่ ธรรมชาติ ภูมิอากาศที่เลวร้าย ใน “ครูตอย” (2525) และ โครงสร้างการเมือง เศรษฐกิจของสังคมไทย ใน “14 ตุลา สงครามประชาชน” (2544)

ตารางที่ 5-7 : ความสัมพันธ์ในลักษณะศัตรูระดับบุคคลและระดับสถาบันของผู้ติดเชื้อฯ จำแนกตามมุมมองและประเด็นการต่อสู้ (57 เรื่อง)

ศัตรู												
ศัตรูระดับบุคคล												
ตัวแปร	นายทุนและเครือข่าย						ผู้ที่อยู่ในสถานะเดียวกัน	ผู้ขาย (ที่มีความสัมพันธ์ด้วย)	รวม	ศัตรูระดับสถาบัน		
	นายทุนที่มีเครือข่าย	เครือข่ายของนายทุนอื่นๆ								รัฐ/เกี่ยวข้องกับรัฐ	อื่นๆ	รวม
		เจ้าหน้าที่รัฐ	เครือข่าย	รวม								
		เครื่องมือ/ร่วมมือกับนายทุน										
มุมมอง	อุดมการณ์หลัก	13	2	2	17	2	5	24	3	2	5	
	อุดมการณ์ชัดขึ้น	5	0	1	6	3	5	14	4	1	5	
	รวม	18	2	3	23	5	10	38	7	3	10	
ประเด็น	เชิงการเมืองฯ	17	2	3	22	1	0	23	1	1	2	
	เชิงอัตลักษณ์	1	0	0	1	4	10	15	6	2	8	
	รวม	18	2	3	23	5	10	38	7	3	10	

ตารางที่ 5-8 : ความสัมพันธ์ในลักษณะศัตรูระดับสังคมและอุดมการณ์ของผู้ดีขึ้นๆ จำแนกตามมุมมองและประเด็นการต่อสู้ (57 เรื่อง)

ตัวแปร		ศัตรู					อื่นๆ
		ศัตรูระดับสังคม			รวม	อุดมการณ์	
		สังคมชายเป็นใหญ่	สังคมที่ปฏิบัติต่อคนต่างเชื้อชาติศาสนาอย่างไม่เท่าเทียม	อื่นๆ			
มุมมอง	อุดมการณ์หลัก	1	3	สังคมที่รังเกียจคนบ้า (2) สังคมที่ล้าหลัง (1) สังคมเมืองที่แล้งน้ำใจ (1) สังคมที่ไม่สนใจอนุรักษ์ธรรมชาติ (1) สังคมที่การแพทย์เข้าไม่ถึง (1)	10	อุดมการณ์ความรัก (1) อุดมการณ์เพศหญิงต้องพึ่งผู้ชาย (1) จารีตวัฒนธรรมของเผ่า (1)	ธรรมชาติ ภูมิอากาศ (1)
	อุดมการณ์ขั้วตื่น	9	0	สังคมที่ดำเนินนโยบายการพัฒนาผิดพลาด (1)	10	กระบวนการพัฒนา (1) อุดมการณ์รักเพื่อน (1)	โครงสร้างการเมือง (1) ค่านิยมสังคมแพทย์ (1)
	รวม	10	3	7	20	5	3
ประเด็น	เชิงการเมืองฯ	0	0	4	4	2	2
	เชิงอัตลักษณ์	10	3	3	16	3	1
	รวม	10	3	7	20	5	3

2.2.3 ลักษณะศัตรูของผู้ขัดขึ้นฯ จำแนกตามมุมมองและประเด็นการต่อสู้

ศัตรูของผู้ขัดขึ้นนั้นแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ศัตรูระดับบุคคล, ศัตรูระดับสถาบัน และศัตรูระดับสังคม จากการวิเคราะห์ภาพยนตร์ทั้ง 57 เรื่อง พบศัตรูระดับบุคคลมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ศัตรูระดับสังคม และศัตรูระดับสถาบัน

2.2.3.1 การวิเคราะห์ศัตรูจำแนกตามมุมมองอุดมการณ์หลักและอุดมการณ์ขัดขึ้น เมื่อพิจารณา “ศัตรู” จำแนกตามมุมมองอุดมการณ์หลักและอุดมการณ์ขัดขึ้น มีรูปแบบในการปรากฏของศัตรูไม่แตกต่างกันกล่าวคือ ศัตรูที่พบมากที่สุด 3 อันดับแรกในมุมมองอุดมการณ์หลักและมุมมองอุดมการณ์ขัดขึ้น ได้แก่ ศัตรูระดับบุคคล และรองลงมาได้แก่ ศัตรูระดับสังคม และศัตรูระดับสถาบัน การพบรูปแบบของศัตรูที่ไม่ต่างกันระหว่างมุมมองอุดมการณ์หลักและอุดมการณ์ขัดขึ้นเช่นนี้ แสดงว่าภาพยนตร์ไม่ว่าจะอยู่ในกลุ่มที่ให้ผู้ขัดขึ้น/ต่อสู้ แพ้ หรือชนะก็ตามนั้น การประกอบสร้างเรื่องเล่าว่าด้วยเรื่องของ “ศัตรู” ส่วนใหญ่ มักจะไปไม่ถึงปัญหาในระดับโครงสร้าง หรือระดับสังคม

2.2.3.2 การวิเคราะห์ศัตรูจำแนกตามประเด็นเชิงการเมือง เศรษฐกิจและประเด็นเชิงอัตลักษณ์ เมื่อพิจารณา “ศัตรู” จำแนกตามประเด็นเชิงการเมือง เศรษฐกิจ และประเด็นเชิงอัตลักษณ์ พบรูปแบบที่แตกต่างกัน ในประเด็นเชิงการเมืองเศรษฐกิจนั้น ศัตรูที่พบเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ศัตรูระดับบุคคล ระดับสังคม และระดับสถาบัน ในขณะที่ในประเด็นเชิงอัตลักษณ์ ศัตรูที่พบเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ศัตรูระดับสังคม ศัตรูระดับบุคคล และศัตรูระดับสถาบัน

จากข้อมูลข้างต้น ประเด็นที่น่าสนใจคือทั้งที่ประเด็นการต่อสู้เชิงการเมือง เศรษฐกิจนั้นเป็นประเด็นต่อสู้ในระดับเชิงโครงสร้าง ซึ่งเป็นเรื่องของชนชั้นหนึ่งที่ดูตรึงชนชั้นที่ด้อยกว่า แต่ภาพยนตร์กลับเลือกประกอบสร้างให้ศัตรูจำกัดวงอยู่ในระดับปัจเจกเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ในทางตรงกันข้าม หากเป็นประเด็นเชิงอัตลักษณ์ศัตรูที่พบมากที่สุดกลับเป็นศัตรูระดับสังคม ซึ่งเมื่อพิจารณาลงไปในรายละเอียดจะพบว่ามาจากบรรยากาศสภาพสังคมโดยรวมที่ยกย่องให้ผู้ชายเป็นใหญ่ กดขี่ข่มเหงตัวละครขัดขึ้นเพศหญิง และเพศที่สาม

ลักษณะที่พบข้างต้น แสดงให้เห็นกลยุทธ์ในการลวงศัตรูของผู้สร้างว่าทั้งที่ประเด็นของความขัดแย้งนั้นเป็นเรื่องเชิงโครงสร้าง ภาพยนตร์กลับประกอบสร้างให้ศัตรูอยู่ในระดับปัจเจก ในขณะที่ในประเด็นเชิงอัตลักษณ์ ภาพยนตร์กลับเลือกที่จะเผยให้เห็นศัตรูในระดับสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภายใต้จุดยืนของผู้เล่าเรื่อง (narrative standpoint) ผู้เล่าเรื่องได้กำหนดขอบเขตของศัตรูในแต่ละประเด็นในการต่อสู้ไว้แตกต่างกัน โดยหากเป็นประเด็นเชิงอัตลักษณ์แล้ว

ผู้เล่าเรื่องจะเผยให้เห็นศัตรูในระดับสังคม แต่ถ้าเป็นประเด็นเชิงการเมืองเศรษฐกิจแล้ว ศัตรูจะถูก
ลดระดับให้เหลืออยู่แต่ในระดับปัจเจกเท่านั้น